DOI: https://doi.org/10.32782/2708-4949.3(21).2026.2

УДК 338.48:502

Матвійчук Людмила Юріївна
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи,
Луцький національний технічний університет
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1694-6178
Лютак Олена Миколаївна
доктор економічних наук, професор,
проректор з НПР та досліджень,
Луцький національний технічний університет
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4293-0586
Поліщук Віталій Леонідович
кандидат економічних наук,
доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи,
Луцький національний технічний університет
ORCID: https://orcid.org/0009-0004-8375-9705

СОЦІАЛЬНО-ЕКОЛОГІЧНІ ІНСТРУМЕНТИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ НА ГІРСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ

У статті досліджено соціально-екологічні інструменти розвитку туризму на гірських територіях в умовах реалізації принципів сталого розвитку та зростання антропогенного навантаження на природні екосистеми. Метою статті є дослідження теоретичних засад і практичних аспектів застосування соціально-екологічних інструментів розвитку туризму на гірських територіях, визначення їх ролі у забезпеченні сталого використання природно-ресурсного потенціалу, підвищенні соціально-економічного розвитку місцевих громад та формуванні конкурентоспроможних туристичних дестинацій. У процесі дослідження використано методи системного аналізу, логічного узагальнення, порівняльного аналізу, графічної інтерпретації та структурного моделювання. В дослідженні обґрунтовано комплексний підхід до забезпечення розвитку туризму на гірських територіях на основі інтеграції екологічних, соціальних, економічних і цифрово-управлінських інструментів. Проведено аналіз динаміки туристичного збору в регіонах України, що дозволило виявити посилення ролі західних областей як основних центрів внутрішнього туризму та обґрунтувати необхідність упровадження сучасних механізмів управління туристичними потоками. Запропоновано концептуальну модель забезпечення сталого розвитку туризму на гірських територіях. Новизна дослідження полягає у формуванні концептуальних засад забезпечення розвитку туризму на гірських територіях на основі соціально-екологічних інструментів, що на відміну від існуючих підходів, інтегрує екологічну, соціальну, економічну та цифрово-управлінську складові в єдину систему управління туристичними дестинаціями. Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання запропонованої моделі органами державної влади, місцевого самоврядування, адміністраціями досліджуваних територій та суб'єктами туристичної діяльності під час розроблення стратегій сталого розвитку туристичних дестинацій, регіональних програм розвитку туризму, планів управління рекреаційними територіями та впровадження сучасних механізмів екологічного менеджменту. Запропоновані рекомендації сприятимуть підвищенню ефективності управління туристичними потоками, збереженню природно-ресурсного потенціалу та зміцненню конкурентоспроможності гірських територій.

Ключові слова: *сталий розвиток, туризм, гірські території, соціально-екологічні інструменти, туристичні дестинації, природно-рекреаційний потенціал, конкурентоспроможність, місцеві громади, екологічний менеджмент, «Smart Tourism», цифровізація, туристичний збір, управління туристичними потоками, зелена інфраструктура.*

Постановка проблеми та її актуальність. Сучасний розвиток туризму на гірських територіях відбувається в умовах необхідності досягнення балансу між економічними інтересами, збереженням природних екосистем і забезпеченням добробуту місцевого населення. Гірські регіони характеризуються високою природною та ландшафтною цінністю, значним рекреаційним потенціалом і культурною самобутністю, проте вони є вразливими до антропогенного навантаження, кліматичних змін, деградації природних ресурсів і соціально-економічних диспропорцій [4]. Активізація туристичної діяльності без належного управління призводить до виснаження природного середовища, порушення екологічної рівноваги, перевантаження інфраструктури та зниження якості життя місцевих громад [2]. У зв'язку з цим особливої актуальності

© Матвійчук Л. Ю., Лютак О. М., Поліщук В. Л., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

набуває формування соціально-екологічних інструментів, які забезпечують сталий розвиток туризму, поєднуючи ефективне використання туристичних ресурсів із їх збереженням для майбутніх поколінь.

Актуальність дослідження також обумовлена сучасними тенденціями імплементації принципів сталого розвитку, Європейського зеленого курсу, екологізації туристичної діяльності та посилення ролі місцевих громад у прийнятті управлінських рішень. Соціально-екологічні інструменти розвитку туризму охоплюють механізми екологічного менеджменту, громадської участі, екологічної освіти, розвитку відповідального туризму, підтримки місцевого підприємництва, збереження природної та культурної спадщини [5]. Їх комплексне застосування сприяє підвищенню конкурентоспроможності гірських територій, зміцненню соціальної згуртованості, мінімізації негативного впливу туристичної діяльності на довкілля та формуванню довгострокових передумов для сталого соціально-економічного розвитку регіонів. Тому, дослідження теоретичних засад і практичних аспектів використання соціально-екологічних інструментів розвитку туризму на гірських територіях є своєчасним і має важливе наукове та прикладне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливий внесок у дослідження тенденцій розвитку туризму зробили М. Барна, І. Білецька та Н. Попадинець, які обґрунтували вплив процесів глобалізації та цифровізації на трансформацію туристичної сфери України [1]. Питання ефективного управління ресурсним потенціалом територій висвітлено у працях О. Дорош, А. Дорош та А. Тарнопольського, які доводять, що раціональне використання природних, земельних та соціально-економічних ресурсів територіальних громад є визначальною передумовою їх сталого розвитку [2]. Доповнюють цей напрям дослідження І. Лопушинського, В. Філіппової та Р. Плюща, які розглядають механізми забезпечення сталого розвитку територіальних громад в умовах децентралізації, акцентуючи увагу на необхідності узгодження економічних, соціальних та екологічних інтересів місцевого розвитку [7].

Значна кількість наукових праць присвячена безпосередньо розвитку туризму на гірських територіях. Так, О. Коваль обґрунтовує методологічні підходи до визначення стратегічних пріоритетів розвитку гірського туризму, визначаючи важливість комплексного планування, врахування природно-ресурсного потенціалу та особливостей соціально-економічного розвитку територій [3]. Практичні аспекти функціонування туристичної сфери гірських громад досліджують Л. Ковальська, О. Пархоменко та Р. Загнибіда на прикладі Поляницької територіальної громади, акцентуючи увагу на ролі рекреаційно-туристичних послуг у розвитку місцевої економіки та підвищенні інвестиційної привабливості регіону [4]. Передумови і перспективи розвитку туризму у гірських громадах Львівщини висвітлено у дослідженні О. Худоби, який підкреслює значення природного, культурного та людського потенціалу для формування конкурентоспроможного туристичного продукту [12].

Питання соціально-екологічної збалансованості розвитку туризму розглянуто у працях О. Крупи, де здійснено комплексний аналіз наукових підходів до забезпечення соціально-екологічної рівноваги туристичної діяльності на гірських територіях, визначивши необхідність інтеграції екологічних, соціальних та економічних інструментів управління [5]. Економіко-екологічні пріоритети розвитку туризму в гірських регіонах України розкрито у роботі М. Лепкого, який акцентує увагу на необхідності збереження природних екосистем, впровадження принципів відповідального природокористування та формування «зеленої» туристичної економіки [7].

Напрям досліджень пов'язаний із функціонуванням туристичної сфери в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України розглянуто у працях А. Моци, де здійснено аналізує особливості правового регулювання туристичної діяльності в умовах воєнного стану, визначаючи основні правові виклики та напрями удосконалення нормативного забезпечення туристичної сфери [8]. Питання післявоєнного відновлення туризму розглядають Е. Ципа, І. Голубець та Ю. Безрученков, які обґрунтовують перспективи розвитку внутрішнього туризму як драйвера відновлення країни [10]. Схожої позиції дотримуються Н. Чорна та К. Антонюк, які досліджують трансформацію внутрішнього туризму в умовах війни та прогнозують найбільш перспективні напрями розвитку туристичної діяльності [11]. Незважаючи на значну кількість наукових праць, недостатньо опрацьованими залишаються питання формування цілісної системи соціально-екологічних інструментів розвитку туризму, які б поєднували механізми охорони довкілля, активної участі місцевих громад, забезпечення соціальної відповідальності туристичного бізнесу, цифровізації управління та реалізації принципів сталого розвитку.

Мета статті полягає у дослідженні теоретичних засад і практичних аспектів застосування соціально-екологічних інструментів розвитку туризму на гірських територіях, визначенні їх ролі у забезпеченні сталого використання природно-ресурсного потенціалу, підвищенні соціально-економічного розвитку місцевих громад та формуванні конкурентоспроможної туристичної дестинації в умовах сучасних екологічних і суспільних викликів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток туризму на гірських територіях є одним із пріоритетних напрямів реалізації політики сталого регіонального розвитку, оскільки ці території характеризуються значним природно-рекреаційним потенціалом, високою концентрацією об'єктів природної та культурної спадщини, а також можливостями для диверсифікації місцевої економіки. Гірські екосистеми відзначаються підвищеною чутливістю до антропогенного впливу, що потребує формування ефективної системи управління туристичною діяльністю [12]. Зростання туристичних

потоків, розвиток інфраструктури та збільшення рекреаційного навантаження нерідко супроводжуються деградацією природних комплексів, погіршенням стану довкілля, накопиченням відходів та порушенням екологічної рівноваги [10]. У таких умовах важливим завданням стає пошук інструментів, які дозволять поєднати економічні вигоди від розвитку туризму із збереженням довкілля та підвищенням добробуту місцевого населення.

Сучасна концепція сталого розвитку передбачає інтеграцію економічної, соціальної та екологічної складових у процес управління туристичними дестинаціями. Туризм більше не розглядається як сфера економічної діяльності, а виступає інструментом розвитку територій, збереження природної та культурної спадщини, створення робочих місць і підтримки місцевих громад [7]. Для гірських регіонів це набуває особливого значення, адже їх економічний розвиток значною мірою залежить від ефективного використання природних ресурсів без порушення екологічної стійкості. Тому, соціально-екологічні інструменти повинні стати основою сучасної моделі управління туристичним розвитком.

Для оцінювання сучасних тенденцій розвитку туристичної діяльності в Україні доцільно проаналізувати територіальну структуру надходжень від туристичного збору, яка відображає інтенсивність туристичних потоків та рівень економічної активності туристичної сфери в різних регіонах країни. Динаміка цього показника дозволяє визначити регіони концентрації туристичного попиту, виявити структурні зміни, що відбулися під впливом сучасних соціально-економічних і безпекових викликів, а також обґрунтувати необхідність застосування соціально-екологічних інструментів розвитку туризму [11]. Особливої уваги потребують гірські території західних областей України, які в останні роки стали основними центрами внутрішнього туризму, що, поряд із позитивним економічним ефектом, супроводжується зростанням рекреаційного навантаження на природні комплекси. Динаміка туристичного збору в розрізі регіонів України.

Аналіз динаміки туристичного збору в розрізі регіонів України, свідчить про нерівномірний територіальний розподіл туристичної активності та суттєві зміни у структурі туристичних потоків під впливом сучасних соціально-економічних і безпекових факторів (рис. 1). Протягом досліджуваного періоду найбільша частка туристичного збору стабільно припадає на західні області України, де її значення зросло з 23 % у 2021 році до 51 % за підсумками шести місяців 2025 року. Така тенденція пояснюється зміщенням туристичних потоків у більш безпечні регіони країни, активним розвитком рекреаційної інфраструктури, природно-рекреаційним потенціалом Карпатського регіону та підвищенням попиту на екологічний, оздоровчий і гірський туризм.

Північні області теж демонструють позитивну динаміку, збільшивши свою частку туристичного збору з 38 % у 2021 році до 31 % у першому півріччі 2025 року після тимчасового скорочення у 2022–2023 роках. Центральні області характеризуються відносно стабільними показниками на рівні 11–22 %, що свідчить про збереження внутрішнього туристичного попиту та поступову адаптацію туристичної сфери до сучасних умов. Південні та східні області зазнали найбільшого скорочення частки туристичного збору. Якщо у 2021 році південні регіони забезпечували 21 % загального обсягу збору, то у 2025 році цей показник становить лише 5 %, тоді як частка східних областей скоротилася з 7 % до 1 %. Така ситуація обумовлена

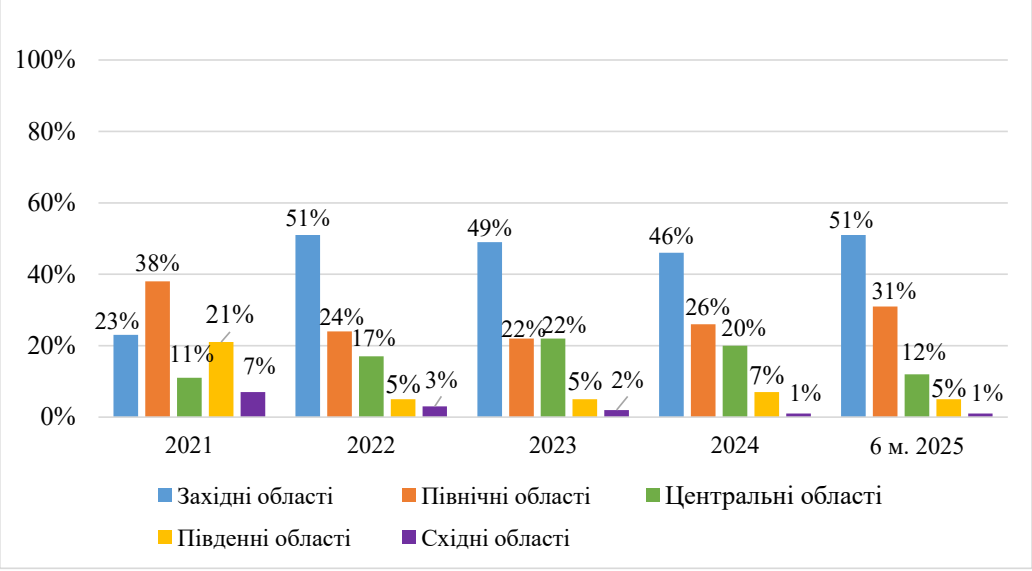

Рисунок 1 – Динаміка туристичного збору в розрізі регіонів України, %

Джерело: складено на основі [9]

ISSN 2708-4949 (print), ISSN 2709-9776 (online)

воєнними ризиками, обмеженням туристичної діяльності та скороченням туристичних потоків [8].

Результати дослідження підтверджують зростання ролі гірських територій західної України як основних центрів розвитку внутрішнього туризму. Такі території сьогодні концентрують основну частину туристичного попиту, що створює додаткові можливості для соціально-економічного розвитку місцевих громад та підсилює антропогенне навантаження на природні екосистеми [3]. Зважаючи на зазначене, актуальним є впровадження соціально-екологічних інструментів управління туристичним розвитком, зокрема екологічного планування, регулювання рекреаційного навантаження, розвитку екологічно відповідальної інфраструктури, залучення місцевого населення до управління туристичними ресурсами та використання сучасних цифрових систем моніторингу туристичних потоків.

Для систематизації результатів дослідження та узагальнення взаємозв'язків між основними чинниками розвитку туристичних територій запропоновано концептуальну модель забезпечення сталого розвитку на гірських територіях (рис. 2), яка відображає послідовність формування системи сталого розвитку на досліджуваних територіях.

Запропонована концептуальна модель забезпечення сталого розвитку туризму на гірських територіях (рис. 2) відображає комплексний підхід до формування системи сталого розвитку туристичних дестинацій, що ґрунтується на взаємозв'язку стратегічної мети, передумов розвитку, інструментів реалізації, механізмів управління та очікуваних результатів. На відміну від традиційних моделей, запропонований підхід інтегрує економічні, соціальні, екологічні та цифрово-управлінські складові, що відповідає сучасним принципам сталого розвитку, та концепції «Smart Tourism». Така інтеграція дозволяє забезпечити збалансоване використання природно-рекреаційного потенціалу гірських територій, одночасно підвищуючи їх конкурентоспроможність і зберігаючи екологічну рівновагу.

Важливим є визначення стратегічної мети – забезпечення сталого розвитку туризму шляхом гармонізації економічних, соціальних та екологічних інтересів усіх зацікавлених сторін. Її досягнення обумовлюється сукупністю передумов, серед яких важливе місце займають унікальний природно-рекреаційний потенціал гірських територій, багата культурно-історична спадщина, зростання попиту на внутрішній туризм, необхідність збереження природних екосистем та імплементація європейських підходів до сталого розвитку. Зазначені чинники формують основу для формування ефективної системи управління туристичним розвитком та визначають напрями використання соціально-екологічних інструментів [1].

Модель базується на основі соціально-екологічних інструментів, згрупованих за чотирма взаємопов'язаними складовими. Екологічна складова передбачає впровадження екологічного зонування територій, регулювання рекреаційного навантаження, природоохоронних заходів, екологічної сертифікації туристичних об'єктів, розвитку «зеленої» інфраструктури, ефективного поводження з відходами та використання відновлюваних джерел енергії. Реалізація таких заходів спрямована на мінімізацію негативного впливу туристичної діяльності на довкілля та забезпечення довгострокового збереження природних ресурсів, які становлять основу туристичної привабливості гірських територій.

Соціальна складова моделі орієнтована на активне залучення місцевих громад до розвитку туристичної діяльності, підтримку місцевого підприємництва, розвиток зелених садиб, збереження культурної спадщини, створення нових робочих місць та формування екологічної культури населення і туристів. Такий підхід забезпечує економічні вигоди для громад, сприяє зміцненню соціальної згуртованості, підвищенню якості життя населення та збереженню локальної ідентичності, що є важливим чинником формування конкурентних переваг туристичних дестинацій.

Економічна складова моделі охоплює залучення інвестицій у розвиток туристичної інфраструктури, застосування механізмів державно-приватного партнерства, підтримку малого та середнього бізнесу, створення локальних туристичних продуктів і диверсифікацію джерел доходів територіальних громад. Цифрово-управлінська складова передбачає використання цифрових туристичних платформ, геоінформаційних систем моніторингу туристичних потоків, інструментів «Smart Tourism», цифрового маркетингу територій та систем підтримки прийняття управлінських рішень на основі даних. Використання цифрових технологій сприяє підвищенню ефективності управління туристичними дестинаціями, забезпечує оперативний моніторинг рекреаційного навантаження та дозволяє своєчасно реагувати на потенційні екологічні ризики [6].

Практична реалізація зазначених інструментів забезпечується через систему взаємопов'язаних механізмів, серед яких стратегічне планування, міжсекторальне партнерство органів влади, бізнесу та громад, екологічний менеджмент, кластеризація туристичних територій, грантове та інвестиційне фінансування, а також постійний моніторинг і оцінювання результативності управлінських рішень. Такий комплексний механізм дозволяє координувати діяльність усіх учасників туристичного процесу та забезпечувати ефективне використання ресурсного потенціалу гірських територій.

Реалізація запропонованої моделі забезпечує досягнення комплексу взаємопов'язаних економічних, соціальних та екологічних результатів. З економічної точки зору очікується підвищення конкурентоспроможності туристичних дестинацій, збільшення туристичних надходжень, розвиток місцевого підприємництва та зростання зайнятості населення. Соціальний ефект проявляється у покращенні якості життя місцевих

Рисунок 2 – Концептуальна модель забезпечення сталого розвитку туризму на гірських територіях

Джерело: сформовано автором

громад, збереженні культурної спадщини та формуванні високого рівня екологічної свідомості. Екологічний результат полягає у збереженні біорізноманіття, раціональному використанні природних ресурсів, зменшенні антропогенного навантаження та забезпеченні екологічної стійкості гірських територій. Сукупність зазначених результатів формує стратегічний ефект – створення конкурентоспроможної, соціально відповідальної та екологічно безпечної моделі розвитку туризму, яка відповідає сучасним викликам сталого розвитку та забезпечує довгострокове функціонування туристичних територій.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що розвиток туризму на гірських територіях повинен здійснюватися на засадах збалансованого поєднання економічних, соціальних та екологічних пріоритетів, що відповідає сучасній концепції сталого розвитку. Обґрунтовано, що гірські території характеризуються значним природно-рекреаційним потенціалом, який створює передумови для активізації

 ISSN 2708-4949 (print), ISSN 2709-9776 (online)

туристичної діяльності, проте одночасно потребує впровадження ефективних механізмів збереження природних екосистем, раціонального використання ресурсів та підтримки місцевих громад. Проведений аналіз динаміки туристичного збору засвідчив зростання ролі західних регіонів України як основних центрів внутрішнього туризму, що посилює необхідність застосування сучасних соціально-екологічних інструментів управління туристичними потоками та рекреаційним навантаженням.

Доведено, що ефективне забезпечення розвитку туризму на гірських територіях потребує комплексного використання екологічних, соціальних, економічних та цифрово-управлінських інструментів. До пріоритетних напрямів віднесено екологічне зонування територій, регулювання рекреаційного навантаження, розвиток «зеленої» інфраструктури, підтримка місцевого підприємництва, залучення громад до управління туристичним розвитком, впровадження цифрових платформ моніторингу туристичних потоків та інструментів «Smart Tourism». Комплексне застосування зазначених інструментів сприятиме підвищенню конкурентоспроможності туристичних дестинацій, збереженню спадщини, покращенню якості життя населення та забезпеченню стійкості гірських територій. Запропонована модель може бути використана як методична основа для формування регіональних стратегій розвитку туризму, удосконалення системи управління дестинаціями та прийняття управлінських рішень щодо забезпечення сталого розвитку гірських територій. Перспективи подальших досліджень доцільно пов'язати з розробленням методичних підходів до оцінювання ефективності соціально-екологічних інструментів, формуванням системи показників моніторингу сталого розвитку туристичних територій та адаптацією європейських практик управління до умов розвитку гірських регіонів України.

Список використаних джерел:

1. Барна М.Ю., Білецька І.М., Попадинець Н.М. Розвиток туристичного сектора в умовах глобалізації та цифровізації економіки України. *Вісник Сумського національного аграрного університету.* 2020. № 1 (83). С. 38–44.

2. Дорош О.С., Дорош А.Й., Тарнопольський А.В. Ефективне управління ресурсами територіальних громад як запорука їх розвитку. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*. 2023. № 1. С. 12–21.

3. Коваль О.Д. Методологічні підходи до визначення стратегічних пріоритетів розвитку туризму на гірських територіях. *Академічні візії.* 2024. Випуск 33. URL: https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/1296/1198 (дата звернення: 07.07.2026).

4. Ковальська Л.В., Пархоменко О.Г., Загнибіда Р.П. Рекреаційно-туристичні послуги гірських територій (на прикладі Поляницької територіальної громади Івано-Франківської області): регіональний аспект. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету.* 2026. № 3 (340). С. 127–134.

5. Крупа О.М. Аналіз наукових досліджень та інноваційних підходів до забезпечення соціально-екологічної збалансованості розвитку туризму на гірських територіях. *Академічні візії.* 2026. (53). DOI: https://doi.org/10.66556/2786-586X.53.krupa-o (дата звернення: 07.07.2026).

6. Лепкий М.І. Економіко-екологічні пріоритети розвитку туризму в гірських регіонах України. *Здобутки економіки: перспективи та інновації.* 2026. № 30. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.20483099 (дата звернення: 07.07.2026).

7. Лопушинський І.П., Філіппова В.Д., Плющ Р.М. Механізми забезпечення сталого розвитку територіальних громад в умовах децентралізації влади в Україні. *Вісник Херсонського національного технічного університету.* 2022. № 4. С. 154–160.

8. Моца А.А. Особливості правового регулювання туристичної діяльності в умовах воєнного стану в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. № 78. С.372-378.

9. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 07.07.2026).

10. Ципа Е.О., Голубець І.М., Безрученков Ю.В. Післявоєнне відновлення туризму в Україні. *Економіка та управління підприємствами, інфраструктура ринку.* 2022. № 68. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2022/68_2022/29.pdf (дата звернення: 07.07.2026).

11. Чорна Н., Антонюк К. Трансформація внутрішнього туризму в Україні в період війни: прогнозування перспективних видів туризму. *World Journal*. 2024. Вип. 2. № 24-02. С. 190–195.

12. Худоба О. Розвиток туризму в гірських громадах Львівщини: передумови та перспективи. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка.* 2024. № 2 (57). С. 136–147.

References:

1. Barna M.Yu., Biletska I.M., Popadynets N.M. (2020) Rozvytok turystychnoho sektora v umovakh hlobalizatsii ta tsyfrovizatsii ekonomiky Ukrainy [Development of the tourism sector in the context of globalization and digitalization of the Ukrainian economy]. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu*, no. 1 (83), pp. 38–44.

2. Dorosh O.S., Dorosh A.Y., Tarnopolskyi A.V. (2023) Efektyvne upravlinnia resursamy terytorialnykh hromad yak zaporuka yikh rozvytku [Effective management of territorial community resources as a guarantee of their development]. *Zemleustrii, kadastr i monitorynh zemel*, no. 1, pp. 12–21.

3. Koval O.D. (2024) Metodolohichni pidkhody do vyznachennia stratehichnykh priorytetiv rozvytku turyzmu na hirskykh terytoriiakh [Methodological approaches to determining strategic priorities for tourism development in mountainous areas]. *Akademichni vizii*, no. 33. Available at: https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/1296/1198 (accessed: July 07, 2026).

4. Kovalska L.V., Parkhomenko O.H., Zahnybida R.P. (2026) Rekreatsiino-turystychni posluhy hirskykh terytorii (na prykladi Polianytskoi terytorialnoi hromady Ivano-Frankivskoi oblasti): rehionalnyi aspekt [Recreational and tourist services of mountain areas (on the example of Polyanytsia territorial community of Ivano-Frankivsk region): regional aspect]. *Naukovyi visnyk Odeskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*, no. 3 (340), pp. 127–134. (in Ukrainian).

5. Krupa O.M. (2026) Analiz naukovykh doslidzhen ta innovatsiinykh pidkhodiv do zabezpechennia sotsialno-ekolohichnoi zbalansovanosti rozvytku turyzmu na hirskykh terytoriiakh [Analysis of scientific research and innovative approaches to ensuring socio-ecological balance in tourism development in mountainous areas]. *Akademichni vizii*, no. 53. DOI: https://doi.org/10.66556/2786-586X.53.krupa-o (accessed: July 07, 2026).

6. Lepkyi M.I. (2026) Ekonomiko-ekolohichni priorytety rozvytku turyzmu v hirskykh rehionakh Ukrainy [Economic and environmental priorities for tourism development in the mountainous regions of Ukraine]. *Zdobutky ekonomiky: perspektyvy ta innovatsii*, no. 30. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.20483099 (accessed: July 07, 2026).

7. Lopushynskyi I.P., Filippova V.D., Pliushch R.M. (2022) Mekhanizmy zabezpechennia staloho rozvytku terytorialnykh hromad v umovakh detsentralizatsii vlady v Ukraini [Mechanisms for ensuring sustainable development of territorial communities in the context of decentralization of power in Ukraine]. *Visnyk Khersonskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu*, no. 4. pp. 154–160.

8. Motsa A.A. (2023) Osoblyvosti pravovoho rehuliuvannia turystychnoi diialnosti v umovakh voiennoho stanu v Ukraini [Peculiarities of legal regulation of tourism activities under martial law in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, no. 78, pp. 372–378.

9. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/ (accessed: July 07, 2026).

10. Tsypa E.O., Holubets I.M., Bezruchenkov Yu.V. (2022) Pisliavoienne vidnovlennia turyzmu v Ukraini [Post-war revival of tourism in Ukraine]. *Ekonomika ta upravlinnia pidpryiemstvamy, infrastruktura rynku*, no. 68. Available at: http://www.market-infr.od.ua/journals/2022/68_2022/29.pdf (accessed: July 07, 2026).

11. Chorna N., Antoniuk K. (2024) Transformatsiia vnutrishnoho turyzmu v Ukraini v period viiny: prohnozuvannia perspektyvnykh vydiv turyzmu [Transformation of domestic tourism in Ukraine during the war: forecasting promising types of tourism]. *World Journal*, no. 2. № 24–02. pp. 190–195.

12. Khudoba O. (2024) Rozvytok turyzmu v hirskykh hromadakh Lvivshchyny: peredumovy ta perspektyvy [Tourism development in mountain communities of Lviv region: prerequisites and prospects]. *Naukovi zapysky TNPU im. V. Hnatiuka*, no. 2 (57), pp. 136–147. (in Ukrainian).

Matviichuk Liudmyla, Liutak Olena, Polishchuk Vitalii
Lutsk National Technical University

SOCIO-ENVIRONMENTAL INSTRUMENTS FOR TOURISM DEVELOPMENT IN MOUNTAIN AREAS

The article examines the socio-environmental instruments for tourism development in mountain areas in the context of implementing the principles of sustainable development and addressing the increasing anthropogenic pressure on natural ecosystems. The purpose of the article is to investigate the theoretical foundations and practical aspects of applying socio-environmental instruments for tourism development in mountain areas, as well as to determine their role in ensuring the sustainable use of natural resource potential, enhancing the socio-economic development of local communities, and fostering competitive tourist destinations. The research employs the methods of systems analysis, logical generalization, comparative analysis, graphical interpretation, and structural modeling. The study substantiates an integrated approach to tourism development in mountain areas based on the integration of environmental, social, economic, and digital management instruments. An analysis of the dynamics of tourism tax revenues across the regions of Ukraine was conducted, revealing the increasing role of the western regions as the main centers of domestic tourism and justifying the need to introduce modern mechanisms for managing tourist flows. A conceptual model for ensuring the sustainable development of tourism in mountain areas has been proposed. The scientific novelty of the study lies in the development of conceptual principles for ensuring tourism development in mountain areas through the application of socio-environmental instruments. Unlike existing approaches, the proposed framework integrates environmental, social, economic, and digital management components into a unified system for managing tourist destinations. The practical significance of the obtained results lies in the possibility of applying the proposed model by public authorities, local self-government bodies, administrations of the studied territories, and tourism stakeholders in the development of sustainable tourism strategies, regional tourism development programs, recreational area management plans, and the implementation of modern environmental management mechanisms. The proposed recommendations will contribute to improving the efficiency of tourist flow management, preserving natural resource potential, and strengthening the competitiveness of mountain areas.

Keywords: *sustainable development, tourism, mountain areas, socio-environmental instruments, tourist destinations, natural and recreational potential, competitiveness, local communities, environmental management, «Smart Tourism», digitalization, tourism tax, tourist flow management, green infrastructure.*

Конфлікт інтересів: Матвійчук Л.Ю. є членом редакційної колегії журналу. Для забезпечення незалежності редакційного процесу рукопис розглядався редактором, який не мав конфлікту інтересів з автором. Автор не брав участі у відборі рецензентів, процесі рецензування та прийнятті рішення щодо публікації статті. Рукопис пройшов стандартну процедуру подвійного сліпого рецензування.

Дата надходження статті: 26.07.2026
Дата прийняття статті до публікації: 24.08.2026
Дата публікації статті: 31.08.2026

 ISSN 2708-4949 (print), ISSN 2709-9776 (online)